

COVID-19 VE EKONOMİK KRİZ: KOBİLER ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Taha EĞRİ¹

ORCID ID: 0000-0001-9069-2677

Ayça DOĞANER²

ORCID ID: 0000-0003-4277-9326

ÖZET

COVID-19 salgınının insan sağlığına tehdidi sürerken yol açtığı iktisadi sorunlar da derinleşerek devam etmektedir. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler arasında ayırım gözetmeksizin tüm piyasalarda ekonomik çıktı miktarları dramatik bir şekilde düşmüş, işsizlik oranları artmış ve sosyal problemler gözlemlenmeye başlanmıştır. Hem arz hem de talep tarafında yaşanan durgunluk özellikle KOBİ'ler üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Büyük firmalarla karşılaştırıldığında daha kırılgan bir piyasaya ve finansal yapıya sahip olan KOBİ'ler talepteki durgunluk ve üretim süreçlerindeki aksama nedeniyle ciddi bir baskı altındadırlar. İstihdamın büyük bir bölümünü barındıran KOBİ'lerin sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri tüm ekonomi için önem arz etmektedir. Devlet tarafından verilen destekler bu süreçleri kolaylaştırırsa da firma yöneticilerinin taleplerinin de tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, KOBİ'lerin yaşadıkları iktisadi sorunlar göz önünde bulundurularak alınması gereken tedbir ve önlemlerin firmalar açısından belirlenmesidir. Bu amaçla, farklı sektörlerde faaliyet gösteren firma temsilcileriyle yarı yapılandırılmış mülakat modeli kullanılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, KOBİ, iktisadi tedbirler, ekonomik kriz

COVID-19 AND THE ECONOMIC CRISIS: AN ASSESSMENT AND POLICY RECOMMENDATIONS ON SMEs

ABSTRACT

The economic problems caused by the COVID-19 outbreak while threatening human health continue deepening. The amount of economic output in all markets, without discrimination among developed or developing countries, dropped dramatically, unemployment rates increased, and social problems began to be observed. The stagnation experienced both on the supply and demand sides put serious pressure on SMEs in particular. SMEs, which have a more fragile market and financial structure compared to big companies, are under severe pressure due to the stagnation in demand and disruption in production processes. It is important for the entire economy that SMEs, which have a large part of employment, keep their economic activity. Although the government supports facilitate these processes, the demands of the company managers should also be determined. The purpose of this study is to determine the precautions and measures to be taken by considering the economic problems experienced by SMEs. For this purpose, a qualitative research was carried out by using semi-structured interview model with company representatives operating in different sectors.

Keywords: COVID-19, SMEs, economic measures, economic crisis

---

¹ Dr. Öğretim Üyesi Taha Eğri, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, taha.egri@klu.edu.tr

² Dr. Ayça Doğaner, İstanbul Ticaret Odası, ayca.doganer@gmail.com

1. GİRİŞ

2008 küresel finansal krizi ve 2015 Avrupa borç krizinin etkilerinin halen devam ettiği 2019 yılı sonrasında, 2020 yılının bir toparlanma döneminin başlangıcı olacağı düşünülürken ortaya çıkan COVID-19 krizi küresel olarak ekonomilerdeki problemleri derinleştirmiştir. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler arasında fark gözetmeksizin ekonomik durgunluk tüm piyasaları tehdit etmektedir. Türkiye için de düşük yatırımlar, işsizlik oranlarının yükselmesi, değişken kur oranı gibi ekonomik problemlerle geçirilen 2019 sonrasında 2020 yılı beklentilerinde var olan olumlu senaryolar da COVID-19 salgını nedeniyle Mart ayından itibaren altüst olmuştur.

Hali hazırda Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan son açıklamalara göre virüs dünya çapında 7 milyondan fazla kişiyi etkilemiş ve 400 binden fazla insanın ölümüne neden olmuştur.

COVID-19 salgını nedeniyle oluşan koşullar daha önce yaşanan hiçbir krizle benzerlik göstermediği için, ekonomilerin nasıl tepki vereceği de sorgulanmaktadır. Daha önce yaşanan krizlerden çok daha farklı bir yapıya sahip olan kriz, ulaşım (hava, kara, deniz), turizm, gıda, kuaför-berber gibi insan temasının yoğun olduğu birçok sektörde olumsuz etkilere neden olmuştur. Küresel ekonomide hem arz hem de talep açısından ve aynı anda etkiler yaşanmıştır ve bu sebeple şok etkisi daha büyük olmuştur. Bu bağlamda ülkeler tarafından hızlı toparlanmaya yönelik para ve maliye politikaları uygulanarak arz ve talep şoklarına karşı önlemler alınmaya çalışılmıştır.

COVID-19 salgını nedeniyle oluşan kriz ilk olarak sağlık krizi olarak tanımlanmış olup, hızlı bir biçimde yayılması nedeniyle küresel bir ekonomik krize dönüşmüştür. Salgının gelecekteki araştırma gündemlerinden birisi de ekonomi üzerindeki etkilerinin ne olacağıdır. Söz konusu etkiler kısa ve uzun dönemli perspektifler olarak yansıtılmakta olup, en önemli unsur ise ekonomi üzerindeki çok boyutlu yansımalarıdır. Salgına karşı oluşturulacak olan politikaların, salgının etkilerinin yüksek frekanslı veriler ile değerlendirilerek tasarlanması ve uygulanması oldukça önemlidir (Akçığıt ve Akgündüz, 2020:1).

Birçok ülkede ekonomiyi kurtarmak ya da hayat kurtarmak arasında bir tercih yapılacağı konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Bu doğrultuda hayat kurtarmanın ekonomik hasarların önüne geçilmesinden daha önemli olduğu düşünceleri de ağır basmaktadır. Yaşanan salgın nedeniyle oluşan kriz ortamı için politikaların belirlenmesinin oldukça zor olduğu, bu salgının daha önce yaşanan hiçbir ekonomik krize benzemediği, geçmişte yaşanan resesyon ya da bunalımlarda uygulanan belli başlı bazı politikaların uygulanamayacağı ekonomistler tarafından belirtilmektedir. Hali hazırda yaşanan/yaşanacak olan resesyonun derinliğinden ziyade niteliğinin farklı olduğu düşünülmektedir (Capital, 2020:126).

COVID-19 salgınının yol açmış olduğu iktisadi sorunlar özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri (KOBİ) daha derinden etkilemektedir. İşyerlerinin kapanması veya tedarikte yaşanan sıkıntılar büyük işletmelere oranla KOBİ'ler üzerinde daha büyük bir baskı oluşturmaktadır. Kamunun almış olduğu çeşitli tedbirler bulunmakla birlikte sektör temsilcilerinin bu anlamda beklentilerinin de

tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, KOBİ'lerin yaşadıkları iktisadi sorunlar göz önünde bulundurularak alınması gereken tedbir ve önlemlerin firmalar açısından belirlenmesidir. Bu amaçla, farklı sektörlerde faaliyet gösteren firma temsilcileriyle yarı yapılandırılmış mülakat modeli kullanılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir

2. KÜRESEL EKONOMİK GÖRÜNÜM

2008'de Amerika'da başlayan finansal krizin diğer ülkeler için de sorun teşkil etmesi ile oluşan ekonomik sorunların son yıllarda giderek azaldığı, Çin ve Amerika arasında yaşanan ticaret savaşlarında ise bir nebze anlaşmaya doğru gidildiği zamanlarda 2019 yılı tamamlanmıştır. Amerikan Merkez Bankası FED tarafından faiz oranlarında yapılan kademeli artış, piyasalarda düzelme açısından sinyaller oluşturmuş olup, yaşanan gelişmelere ve uygulanan politikalar kapsamında yine de piyasalarda durgunluk devam etmiştir. Küresel çıktı oranlarında 2019 yılında % 2,9'luk zayıf bir büyüme görülmüş, 2020 yılında da % 2,4 oranında düşük bir büyüme beklentisi açıklanmıştır. Ekonomik göstergelerde yüksek düzeyde olmasa da bir iyileşmenin gerçekleşeceği tahmin edilirken, yaşadığımız salgın, tabiri caizse her şeyi alt üst etmiştir. OECD veya diğer uluslararası finansal kuruluşlar tarafından yapılan tahminlerde, küresel çıktının ilk çeyrekte % 7-8 oranında azalacağı, yılsonunda ise yaşanan izolasyonun süresine göre % 2 ila % 4 arasında bir daralmanın gerçekleşebileceği öngörülmektedir. Aşağıda yer alan tabloda seçili ülkelerde ve ülke topluluklarında, 2014-2018 yılları için gayri safi yurtiçi hasıla baz alınarak gerçekleşmiş büyüme oranları ortalama olarak verilmiştir. Ayrıca yine tabloda söz konusu ülkeler ve topluluklar için 2018, 2019 yılları için gerçekleşmiş; 2020, 2021 yılları için ise gerçekleşmesi tahmin edilen ilk büyüme oranları yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde krizin ilk aylarında, büyüme oranlarının yükselmesinin devam etmesinin beklenmesi, gelişmiş ülkelerde ise küçülmenin olacağı tahmin edilmiştir.

Tablo 1: Seçilmiş Ülkeler için Büyüme Oranları ve Beklentiler

% GSYİH BÜYÜME	Yıllık Ortalama 2014-2018	2018	2019	2020*	2021*
ABD	2.5	2.9	2.3	-3.3	3.8
AB BÖLGESİ	2.0	1.9	1.2	-4.2	2.9
ÇİN	7.0	6.7	6.1	1.6	7.6
JAPONYA	0.9	0.3	0.7	-2.7	2.2
İNGİLTERE	2.0	1.3	1.4	-3.9	3.0
GELİŞMİŞ ÜLKELER	2.0	2.1	1.7	-3.4	3.3
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	4.8	5.1	4.4	0.7	6.0
TÜRKİYE	4.9	2.8	0.9	0.8	4.5
DÜNYA	3.0	3.2	2.7	-1.9	4.3
* TAHMİN					

Kaynak: Fitch (2020), "April 2020: Economy Collapsing As Financial Markets Rally," Çerimiçi, <https://www.fitchsolutions.com/country-risk-sovereigns/economics/april-2020-economy-collapsing-financial-markets-rally-20-04-2020>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

Ancak salgının hızlı bir şekilde yayılması ve piyasaların kapalı kaldığı gün sayısının artması tahminleri de giderek kötüleştirmiştir. OECD tarafından yayınlanan son tahminlerde büyüme beklentileri revize edilerek daralmanın beklentilerin çok ötesinde gerçekleşeceği iddia edilmiştir. OECD ülkelerinin ortalama %7,5 ile %9 arasında küçüleceği ve ekonomilerin ikinci dalga durumuna göre daha da kötüleşebileceği tahmin edilmektedir (OECDa, 2020).

Ülke ekonomilerinde COVID-19 nedeniyle yaşanan durgunluk, piyasaları da olumsuz etkilemiştir. Birçok sektörü olumsuz etkileyen, işyerlerinin faaliyetlerini durdurmasına, işsizlik oranlarının artmasına ve buna bağlı olarak gelirlerin azalmasına neden olan salgın nedeniyle insanların tüketim alışkanlıkları da değişmiştir. Gelecekte de insanların zorunlu tüketim ihtiyaçlarını azaltarak ya da tüketim tercihlerini değiştirerek hayatlarına devam edecekleri öngörülmektedir (Kayabaşı, 2020:17).

Pandemi nedeniyle küreselleşme karşıtı eğilimlerin güç kazanacağı konusunda yapılan değerlendirmeler bulunmakta olup, ekonomik korumacılığın bazı ülkeler tarafından benimsenebileceği ancak bu süreçte küreselleşmeden vazgeçilemeyeceği açıktır. Dünya ekonomisi belli bir bölgenin bile kendine yetemeyecek derecede iş bölümüne sahiptir.

Virüs salgınının etkisini ne kadar sürdüreceği ve yaygınlaşma hızının ülkeleri ne derece etkileyeceğinin hâlihazırda bilinmemesi oluşacak manzaraların tahminlerini de etkilemektedir. Uzun ve şiddetli süren bir salgının yaşanması durumunda, görece daha zayıf olan ülkelerin kaynaklarının tükenmesine neden olacağından daha hızlı istikrarsızlıklar yaşamalarına neden olacaktır. Bu durum da krizden daha güçlü bir şekilde çıkan devletlerin yeni güç dengeleri oluşturmalarına neden olacaktır (Okur, 2020:317).

Winston Churchill "*iyi bir krizi asla ziyan etmeyin*" sözünü ülkemiz COVID-19 pandemisi sürecinde ön planda tutmalıdır. Bu doğrultuda Türkiye için, büyüme, gelişme ve yeni pazarlar oluşturma adına krizi fırsata çevirerek, yapılacak çalışmaların ve politikaların bu amaçla yapılandırılması önemlidir.

Tüm dünyanın ve insanları etkileyen COVID-19 salgını kaynaklı süreçte liberal politikalar sorgulanmaya başlanmış olup, liberal ve devletçi nitelikteki kararların muhtemel etkilerinin tartışılması önem arz etmektedir. Söz konusu kriz sürecinde dünya ekonomilerine dair tespitler aşağıda sunulmaktadır (TÜRMOB, 2020:7):

- Küresel boyutta bir resesyona kaçınılmaz haldeyken, talep-arz mekanizması da ekonomileri resesyona mahkum eden kuvvetli gerekçeler içerisinde başı çekmektedir. En iyimser senaryolarda dahi dünya geneli ekonomik büyüme oranının %2'den daha düşük olacağı, en kötü senaryoda ise, negatif büyüme gerçekleşmesi beklenmektedir.

• Gelişmekte olan ülkelerin söz konusu krizden daha çok etkilenmesi beklenirken, uluslararası rezerv olma özelliğine sahip para birimleri olan ülkelerin ise doğal kaynaklara ve rezervlere sahip olan ülkelerle birlikte maliyetlere daha kolay katlanabileceği öngörülmektedir.

• Gıda ve sağlık gibi temel ihtiyaç sektörleri dışında her türlü tüketim ve yatırım harcamaları azalmıştır.

• Toplumda işsizlerin, yoksulların, esnaf, küçük işletmeler ve hane halkının harcamaları günlük nakit akışına bağlı olduğu için bu gelirlerin yok olması ekonomik daralmayı arttırarak, sosyal problemlere de neden olmaktadır.

• Talepteki azalış küçük işletmeleri derinden etkileyerek, şirket kapanmalarına neden olmakta ve iflasların artması beklenmektedir.

• Dünyada tarım, hayvancılık sektörleri ön plana çıkarken, su kaynaklarının yönetilme süreci de tartışılır hale gelmiştir.

3. KOBİ'ler ve COVID-19

Ekonomik krizlerden kuşkusuz en çok etkilenen kesim KOBİ'ler olacaktır. KOBİ'ler firma büyüklüğü açısından tekil olarak her zaman öne çıkmasalar da ILO tarafından yapılan bir araştırmada küresel istihdamın %70'inin bu firmalar tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir (ILO, 2019). Benzer şekilde de ülkemizde KOBİ'ler istihdam açısından büyük bir önem taşımaktadırlar. Türkiye'de ise istihdamın %90'ı KOBİ'ler tarafından sağlanmaktadır.

COVID-19 ekonomide hem arz hem de talep yanlı bir şok meydana getirmiştir. COVID-19 salgını özelinde sosyal mesafe olgusunun gündemde olması ve daha etkin hale gelmesi evde kalma süresini arttırmaktadır. Bu sebeple de üretim faaliyetleri sınırlı düzeyde kalmaktadır. Arz tarafında hem sağlık önlemleri hem tedarik zincirindeki bozulmalar bir araya gelerek üretimde kesintilere yol açmıştır. Ara malı üreten firmaların tedarikindeki kesintiler maliyetleri de arttırmıştır (Gopinath, 2020).

Bu süreçte üretim ve yatırımlar azalırken, toplam talepte de daralma meydana gelmektedir. Talep yanlı şok tüketim talebini dramatik bir şekilde düşmesine yol açmıştır. Üretimin durması neticesinde ortaya çıkan işsizlik nedeniyle harcanabilir gelir azalarak talep ortadan kaybolmaktadır. Bu süreçte tasarrufların da etkileneceği düşünüldükçe, COVID-19 salgınının ekonomik etkilerinin çok büyük olabileceği beklenmektedir. COVID-19 salgınına yakalanan insanların ekonomiye katkısı azalmakta ve alınan önlemler nedeniyle nüfusun yarısından fazlası üretim ve tüketim faaliyetlerinden çekilmektedir. Söz konusu durum hem tedarik bölümünü aksatmakta hem de önemli ölçüde talep daralması yaratmaktadır. Bu daralma mart ayı itibarıyla dış ticaret verilerinde gözlemlenmektedir. Öte yandan otomotiv, metal eşya ve tekstil gibi temel sektörlerde işletmeler üretime ara vermiş veya kapasitelerini en aza indirmişlerdir (TÜRMOB, 2020:44).

Finansal sektörde ise güven ortamının azalması, ödeme akışlarının bozulması ve firmaların nakit tercihlerinin artması söz konusudur. Devletlerin likidite sorunu

olmaması için uyguladıkları para politikaları olsa da özellikle KOBİ'lerin kredi kanallarına erişim sorunları onları krize karşı daha duyarlı hale getirmektedir (OECD, 2020b).

COVID-19 salgını neticesinde ortaya çıkan krizde, ülke ekonomilerinin küçülmesi bir şekilde sektörleri etkileyecektir. Salgında yaşanan krizin ölüm riskini barındırması ve yayılmasını engellemek için en önemli yöntemin sosyal mesafe olarak belirlenmesi sonucunda nüfusun büyük bölümü üretim ve tüketimden çekilerek, krizin ilk döneminde bazı sektörler avantaj bazı sektörler ise dezavantajlı konuma gelmiştir (TÜRMOB, 2020:61).

KOBİ'lerin yaşanan kriz karşısında yaşadıkları sıkıntılar son dönemde gerçekleştirilen anketlerle ortaya konmaya çalışılmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 2 incelendiğinde KOBİ'lerin dünya genelinde ciddi kayıplar yaşadığı görülmektedir. Birçoğu kapalı durumda ve gelirlerinde önemli kayıplar yaşamışlardır.

Tablo 2: Tablo: KOBİ'lerin COVID-19 salgınından etkilenme durumları

Tarih	Ülke	Ekonomik Etkiler	Beklentiler
10 Şubat 2020	Çin Halk Cumhuriyeti	KOBİ'lerin % 80'i henüz faaliyete başlamamıştır	1 ay içerisinde işletmelerin 1/3'ü, iki ay içinde ise, diğer 1/3'ü faaliyet dışı
25 Şubat 2020	Finlandiya	1/3'ü olumsuz veya çok olumsuz etkiye maruz kalmıştır	Mevcut değil
Mart Başı	İtalya	% 72'si doğrudan etkilenmiştir	Mevcut değil
Mart Başı	Birleşik Krallık	% 63'ü krizi işletmeleri için orta ila yüksek / ciddi bir tehdit olarak görmektedir.	Mevcut değil
9 Mart	Almanya	% 50'si olumsuz etkilenmeyi beklemektedir	Mevcut değil
9 Mart	Japonya	% 39'u tedarik zinciri kesintilerini, siparişlerde ve satışlarda % 26 oranında azalma olduğunu bildirmektedir.	Mevcut değil
10 Mart	Polonya	KOBİ'lerin 1 / 3'ü artan maliyet ve düşük satış deneyimi yaşamaktadır	% 27'si nakit akış problemleri ile karşılaşmaya başlamıştır.
11 Mart	Amerika Birleşik Devletleri	% 70'i tedarik zinciri kesintilerini, % 80'i krizin etkisini yaşamıştır	Mevcut değil
12 Mart	Birleşik Krallık	% 69'unda ciddi nakit akışı sorunları yaşanmıştır.	1/3'ü işletmelerinin 1 ay içerisinde faaliyet dışı kalacağından korkmaktadır.

13 Mart	Amerika Birleşik Devletleri	% 23'ü olumsuz etkilenmiştir, % 36'sının ise, olumsuz etkilenmesi beklenmektedir.	Mevcut değil
16 Mart	Kanada	Satışlarda % 50 düşüş görülmüştür.	% 25'i 1 aydan daha uzun süre hayatta kalmamayı beklemektedir.
16 Mart	İsrail	% 55'inde henüz bir etki görülmemiştir, 1/3'ünde ise işten çıkarmalar planlanmaktadır.	Mevcut değil
16 Mart	Yunanistan	Satışlarda% 60'lık belirgin düşüş deneyimlenmiştir.	Mevcut değil
17 Mart	Amerika Birleşik Devletleri	% 50'i olumsuz etkilenmiştir, % 75'i ise, olumsuz etkileneceklerinden endişe duymaktadır.	Mevcut değil
17-20 Mart	Güney Kore	% 61'i etkilenmiştir.	42% 'si 3 ay içerisinde, 70%'si ise 6 ay içerisinde işlerini kaybetmekten korkmaktadır
18 Mart	Belçika	% 75'i cirosunda düşüş rapor etmiştir.	% 50'si kısa vadede maliyetlerini karşılayamamaktan korkmaktadır.
19 Mart	ABD	% 96'sı etkilenmiştir.	% 51'i üç ay hayatta kalamayacaklarını bildirmiştir.
20 Mart	Macaristan	% 60'ı satışlarda düşüş beklemiştir.	Mevcut değil
20 Mart	Hollanda	Start-up'ların % 50'si önemli gelir kayıpları yaşamıştır.	% 50'si 3 ay içinde faaliyet dışı kalmayı beklemektedir.
21 Mart	Japonya	% 92'si ekonomik etkiyi deneyimlemektedir.	Mevcut değil
24 Mart	Kanada	% 60 ciddi etkiler yaşamıştır.	1/3'ü bir ay içinde faaliyet dışı kalmayı beklemektedir.
31 Mart-6 Nisan	Seçilmiş Asya ülkeleri	KOBİ'lerin% 30'u personelinin% 50'sini işten çıkarmayı beklemektedir.	KOBİ'lerin% 50'sinin bir ay veya daha az süreli nakit rezervi vardır
1 Nisan	Birleşik Krallık	Mevcut değil	Bir ay içerisinde işletmelerin % 18'i faaliyet dışı kalabilir
1 Nisan	ABD	Mevcut değil	3 ay içerisinde küçük işletmelerin% 35'i faaliyet dışı kalacaktır.

3 Nisan	Avustralya	Küçük işletmelerin üçte ikisi krizin etkisini yaşamaktadır. % 41'inin gelirlerinde ise, son 2 ayda % 50 veya daha fazla düşüşü yaşamıştır.	Mevcut değil
3 Nisan	Belçika	İşletmelerin % 40'ı, gelirlerinde % 75 veya daha fazla düşüş yaşamıştır.	Her 10 şirketten 1'i iflasla karşılaşacak gibi gözükmektedir.
7 Nisan	Kanada ve ABD	Küçük işletmelerin % 90'ı etkilenmiştir.	1/3'ünün birkaç haftadan daha uzun süre hayatta kalacak rezervleri yoktur.
8 Nisan	Birleşik Krallık	(İşletmelerin) % 37'si önümüzdeki hafta personelinin % 75 ila % 100'üne izin vermeyi planlamıştır.	(İşletmelerin) % 6'nın nakdi kalmamıştır, % 57'si ise, üç aylık veya daha az rezerve sahiptir.
8 Nisan	Hollanda	Mevcut değil	KOBİ'lerin % 85'i COVID 19 nedeniyle finansal zorluktadır. % 20'si ciddi risk altındadır.
6-10 Nisan	Portekiz	% 37'si üretimde % 50'den fazla düşüş yaşamıştır.	% 50'sinin 2 aydan uzun süreli kaynağı yoktur.
15-22 Nisan	ABD	Küçük işletmelerin % 62'si gelirlerinde düşüş yaşamıştır.	% 32'si 3 aydan uzun süre açık kalamaz
24 Nisan	Almanya	KOBİ'lerin % 58'i ciroda ortalama % 50 düşüş yaşamaktadır.	KOBİ'lerin yarısında sadece iki aylık likidite rezervi vardır.
4 Mayıs	Kanada	Küçük işletmelerin % 81'i faaliyetlerinin olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.	% 32'si, işlerinin gelecek yıl faaliyetlerine devam edeceği konusunda endişelidir.
11 Mayıs	ABD	İşletmelerin % 81'i salgının etkisini yaşamaktadır ve önümüzdeki 12-16 ay içinde etkisinin devam edeceğini beklemektedir.	Mevcut değil
13 Mayıs	Birleşik Krallık	İşletmelerin % 37'si işten çıkarma yapmayı düşünmektedir veya zaten yapmış durumdadır.	İşletmelerin % 41'i geçici olarak kapanmıştır, % 35'i tekrar açılmayacaklarından korkmaktadır.

Kaynak: OECDc, Çevrimiçi, <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/coronavirus-covid-19-sme-policy-responses-04440101/#biblio-d1e8196>, Erişim Tarihi:13.06.2020.

Türkiye’de yer alan KOBİ’lerine yönelik gerçekleştirilen “COVID-19 İşletme Etki ve İhtiyaç Anketi” de benzer sonuçlar ortaya koymaktadır (TÜRKONFED, 2020). Anket

sonuçları Türkiye'nin farklı bölgelerine göre KOBİ'leri verdikleri tepkileri ve krizle mücadele yöntemlerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Ankete katılan 780 firmanın %62'si krizden büyük ölçüde etkilendiğini belirtirken sadece %3'ü hiç etkilenmediğini söylemiştir. Ciroda meydana gelen kayıplar da ankete katılan firmaların çoğunu etkilemiştir. Katılımcıların yarıdan fazlası cirolarının %50'den daha fazla düştüğünü ifade etmişlerdir. Yarı yarıya ciro düşüşleri Güneydoğu Anadolu'da firmaların %71'ini etkilerken Batı Anadolu'da bu oran %32'dir. Faaliyet kolları açısından da turizm, medya ve iletişim, bilişim ve telekomünikasyon, tekstil ve otomotiv sektörü öne çıkan alanlardır. Diğer taraftan bu tür bir krize hazırlıklı olma durumu sorulduğunda firmaların büyük çoğunluğu planlarının olmadığını belirtmiştir. Özellikle ölçek küçüldükçe firmalarda krize yönelik iş sürekliliği ya da acil eylem planlarının varlığı azalmaktadır.

İş dünyası liderlerinin de COVID-19 salgınının küresel ekonomi üzerinde ciddi etkilere neden olacağını düşündükleri yapılan araştırmalarda ortaya çıkartılmıştır. Bu bağlamda, tedarik zincirlerinde ortaya çıkan kırılmalıklar nedeniyle çok sayıda yöneticinin şirket operasyonlarını yeniden yapılandıracağı, aynı zamanda küresel ekonomik toparlanmanın 2021 yılına sarkacağı öngörülmektedir. Araştırmalara göre yöneticilerin sermaye dağılımını yeniden şekillendireceği, kriz sonrası için birleşme ve satın alma planları yaptıkları belirtilmektedir. İş modeli ve otomasyonlara yönelik geliştirmelerin yapılacağı, mevcut krizin düşük kar marjlarına neden olacağı, sermaye dağılımlarının değişeceği, firma stratejilerinin ve portföylerin daha sık gözden geçirileceği tahmin edilmektedir. (Deloitte, 2020:8-9)

4. COVID-19 KRİZİNİN SEKTÖREL ETKİLERİ

COVID-19 salgını neticesinde ortaya çıkan krizin sektörler üzerindeki etkileri farklılaşmaktadır. Salgında yaşanan krizin ölüm riskini barındırması ve yayılmasını engellemek için en önemli yöntemin sosyal mesafe olarak belirlenmesi sonucunda nüfusun büyük bölümü üretim ve tüketimden çekilerek, krizin ilk döneminde bazı sektörler avantaj bazı sektörler ise dezavantajlı konuma gelmiştir (TURMOB, 2020:61).

Aşağıda yer alan Tablo 3'de COVID-19 sürecinde sektörlerin etkilenme riskleri ve yeniden toparlanma süreçlerindeki durumları özetlenmiştir. Yüksek riske sahip sektörlerin paralel şekilde toparlanma süreçlerinin uzun döneme yayılacağı görülmektedir. Yalnızca Ulaştırma ve depolama ile toptan ve perakende sektörlerinde hızlı bir toparlanma beklenmektedir. Ana sektörlerin krizden ciddi bir şekilde etkilenmesi ve toparlanma sürecinin ise yavaş olması ekonomideki durgunluğu derinleştirmektedir.

Tablo 3: COVID-19 ve Sektörel Etki Boyutu ve Yeniden Faaliyet Geçme Süreçleri

Sektör	GSYH % oranı (2018)	Büyümeye Olan Katkı (% puan, 2018)	COVID-19 Etkilenme Oranı	Yeniden Faaliyette Bulunma Süreci*
Sanayi	22.30	0.29	Fazla	Yavaş
İmalat sanayii	19.05	0.20	Fazla	Yavaş
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	1.35	0.03	Fazla	Hızlı
İnşaat	7.17	-0.15	Fazla	Yavaş
Hizmetler	54.26	2.49	Fazla	Yavaş
Toptan ve perakende ticaret	12.09	0.39	Fazla	Hızlı
Ulaştırma ve depolama	8.19	0.44	Fazla	Hızlı
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	3.12	0.47	Fazla	Yavaş
Gayrimenkul faaliyetleri	6.79	0.20	Fazla	Yavaş
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	2.85	-0.19	Fazla	Yavaş
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	4.85	0.78	Fazla	Yavaş
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	0.91	0.06	Fazla	Yavaş
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	5.82	0.11	Az	Hızlı
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	0.90	0.00	Az	Hızlı
Madencilik ve taş ocakçılığı	1.00	0.05	Fazla	Yavaş
Bilgi ve iletişim	2.47	0.12	Az	Hızlı
Finans ve sigorta faaliyetleri	3.00	0.00	Az	Hızlı
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	2.33	0.05	Az	Hızlı
Eğitim	4.17	0.24	Az	Hızlı
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	2.49	0.21	Az	Orta

Diğer hizmet faaliyetleri	0.95	0.03	Belirsiz	Belirsiz
---------------------------	------	------	----------	----------

Kaynak: ULİSA (2020), Kovid-19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri, Çevrimiçi, https://aybu.edu.tr/yulisa/contents/files/ULISA12_Kovid_19_Ekonomik_Etkiler.pdf, Erişim Tarihi: 13.06.2020.

Bu bağlamda, kısa vadede sağlık hizmetleri sektörü olumlu anlamda etkilenmiştir. Ülkemizde sağlık sektörü son yıllarda önemli gelişmeler göstermiş olup, standartlarını önemli ölçüde yükseltmişti. Salgın nedeniyle oluşan kriz sürecinde devletin sağlık sektöründeki pozisyonunun önemi anlaşılacak, kamusal hizmetlerin niteliğinin iyileşerek devam etmesi beklenmektedir. Söz konusu kriz sürecinde maliyetlere ağırlıklı olarak devletin katlanması beklenmekte, bu durum aynı zamanda sosyal bir gereksinim olarak da düşünülmektedir. Toplumun genel sağlığı açısından özel sektörde işin içinde bulunduğu, ortaklaşa çözüm yollarının arandığı, tedbir amaçlı çalışmaların yapıldığı, araştırmaların artacağı düşünülmektedir.

Salgın sürecinden olumlu anlamda etkilenen bir diğer sektör bilgi ve iletişim teknolojileri sektörüdür. Salgın nedeniyle firmaların uzaktan çalışma uygulamalarına geçmesiyle özellikle kurumsal bilgisayarda bireysel güvenlik ve kişisel servis alanlarının kullanımını artmıştır.

COVID-19 salgını neticesinde ortaya çıkan ekonomik kriz daha önceki krizlerden farklı özellikler barındırmakta olup, bu süreçte hem arz hem de talep tarafı durmuştur. Salgının etkisinin azaltılması için insanların evde beklemeleri istenmekte ve bu durum talebi azaltmaktadır. Azalan talep beraberinde çalışanların evde kalma zorunluluğu üretiminde durmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan gelir kayıpları ise ekonominin tekrar daralmasına sebep olmaktadır. Bu döngü içinde ilk etkilenen hizmet sektörü olmuş, dünyada başta restoranlar olmak üzere oteller ve yerel hizmet veren işletmeler kapanmıştır. COVID-19 salgını sürecinde tüketim alışkanlıkları değişerek, giyim ve ayakkabı üretimi durma noktasına gelmiştir (TÜRMOB, 2020, s. 61).

Olumsuz etkilenen sektörlerden bir diğeri ise turizm sektörüdür. COVID-19 salgını nedeniyle oluşan krizin turizm sektörüne olan etkileri OECD tarafından "eşi benzeri görülmemeyen bir kriz" olarak nitelendirilmiştir. Turizm sektöründe %45 ile %70 oranları arasında daralmanın yaşanacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca yapısal olarak bakıldığında turizm sektörü küçük ölçekli firmaların hakim olduğu bir sektördür. Bu nedenle KOBİ/mikro işletmelerin ani gelişen şoklar nedeniyle oluşan maliyetlerin etkilerini daha kötü yaşayacağı, aynı zamanda sektörün birbirleriyle bağlantılı havacılık, konaklama, seyahat acentaları ve tur operatörleri gibi farklı segment ve sektörü de içermesi nedeniyle zorluklarla baş etmesi zaman alacaktır (TÜRSAB, 2020:20).

İmalat sanayinde üretimin durmaması adına hükümetler tarafından birçok önlem açıklanmaktadır. Diğer ülkelerde, imalat sanayinde çalışanların da genel karantina süreçleri kapsamına tabii olması sağlanmış olup, bu durumun virüsün yayılmasını önlemek için elzem olduğu, bu nedenle işçilerin evlerinde kalmaları istenmiştir. Ülkemizde ise bu yola başvurulmamış olup, işletmeler için oluşan yükleri azaltacak ya da öteleyecek önlemlerin oluşturulması tercih edilmiştir. Bu nedenle, imalat

sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir çoğunluğu kapanmamış olup, işlerine devam etmiştir. Ancak, azalan talep ve yavaşlayan ihracat nedeniyle, üretimde büyük oranlı daralmalar yaşanmıştır (TÜRMOB, 2020:68-69).

COVID-19 salgını nedeniyle oluşan kriz koşullarının Haziran ayında ortadan kalkmaya başlaması ile birlikte imalat sanayinin hızlı şekilde toparlanabileceği ifade edilmektedir. Krizin oluşturduğu maliyetlerin üstesinden gelinebilmesi açısından, sektöre kamu desteklerinin sağlanmasının çok önemli olduğu belirtilmektedir. İmalat sanayinde, özellikle ara malı üreten birçok alt sektörün, kriz koşullarının sona ermesi halinde, süreçten olumlu etkilenmesinin beklendiği ifade edilmektedir. Kriz ile uzun zaman öncesinde üretimden çekilen, ancak ara malı üreten yerli işletmelerin, tedarik zincirlerinde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle yeniden üretime dönmelerinin de teşvik edilebileceği beklenmektedir (TÜRMOB, 2020:68-69).

İnşaat ve emlak sektörü uzun süredir durgun olan bir piyasa olarak nitelendirilmekteydi. Sektördeki daralma 2018 yılından itibaren hızlanmış olup, 2019 yılının ikinci yarısından itibaren gerçekleştirilen faiz indirimi kampanyaları nedeniyle kısmi toparlanma yaşanmıştır. 2020 yılında ise sektörde düzelme anlamında beklentiler bulunmaktaydı. COVID-19 salgını neticesinde ortaya çıkan ekonomik krizde olumsuz etkilenen sektörlerden birisi olan inşaat sektörü halihazırda küresel likidite süreçleri, jeopolitik riskler, döviz kurlarındaki dalgalanma, petrol fiyatları gibi belirsizliklerden de etkilenmektedir(TMB, 2020:20).

İnşaat sektörü yapısal anlamda küçük ve orta ölçekli firmaların yoğun şekilde faaliyet gösterdiği sektörlerden birisidir. Bu nedenle yaşanan kriz nedeniyle dayanma gücünün zayıf olduğu, vergi avantajlarının sağlanmasının gerekliliği, nakit akışındaki bozulmaları önleyecek politikaların, destek paketlerinin gerçekleştirilmesi elzemdir. Bu doğrultuda "Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi"nde inşaat sektörüne yönelik olarak 500bin TL'nin altındaki konutlarda kredi verilebilir miktarın oranı artırılarak %80 oranından %90 oranına çıkartılmıştır. Ayrıca asgari peşinat oranı ise %10'a düşürülmüştür. İnşaat sektörünün birçok alt sektöre talep oluşturması açısından olumlu bir zincirleme etki yaratacağı öngörülerek atılan bu adım, kısa vadede halihazırdaki risk ortamının belirsizlikler yaratması nedeniyle beklenen etkiyi yaratıp yaratmayacağı ilerleyen zamanlarda görülecektir (TMB, 2020:22).

Yurtdışı müteahhitlik sektörü ise 2019 yılında dünya ekonomisindeki belirsizlikler ve dalgalanmalar ile bölgemizde yaşanan siyasi sıkıntılardan olumsuz etkilenmişti. Günümüzde ise COVID-19 salgını nedeniyle oluşan krizin gerçekleştirdiği belirsizlikler yüzünden durgunluk yaşamaktadır (TMB, 2020:22).

COVID-19 salgını sürecinden olumlu etkilenebilme ihtimali olan sektörler içerisinde en büyük paya tekstil ve hazır giyim sektörü sahiptir. Çin'de faaliyet gösteren işletmelerin kapatılması, lojistik süreçlerinin neredeyse tamamen durması vb. sebeplerle, ülkemizdeki tekstil ve konfeksiyon sanayine yönelik sipariş artışları gerçekleşmiştir. Ancak, yaşanan sürecin ardından, Çin'in tedarik zincirinin başlangıcını oluşturan (tekstil kimyasalları vb) birçok tekstil hammaddesini de göndermemesi ve salgının etkilerinin gelişmiş ekonomilerde de görülmeye başlaması ile birlikte talep durmuş olup, Türk tekstil üretimi de yavaşlamıştır. Sektöre olan

yurtiçi talebin de ertelenmesi ile birlikte sektörün Nisan ayı başı itibariyle kapanma noktasına gelmiştir. İyi senaryo çerçevesinde değerlendirildiğinde, tekstil ve konfeksiyon sektörünün yılın ikinci yarısında toparlanabilmesi muhtemel sektörler arasında yer alabileceği dile getirilmektedir. Tedarik zincirinde yaşananlar ve edinilen tecrübeler ile ülkemizin tekstil ürünlerinde yeniden ön plana çıkarabileceği de beklenmektedir. Sektör temsilcileri tarafından yapılan değerlendirmelerde, Türkiye'nin AB bölgesi ile komşu olması, nitelikli üretim yapabilme kapasitesi, zamanında teslimat gibi avantajları nedeniyle tekstil sektörünün 2020 ve sonrasında yeniden artan bir eğilim ile çalışmalarını sürdürebilir görünmekte olduğu belirtilmektedir. Ancak krizin uzun sürmesi durumunda, ihracat pazarlarındaki daralmanın derinleşeceği, bu durumda da hem yetersiz iç talep hem de ötelenebilir niteliği olan dış talep nedeniyle, tekstil ve konfeksiyon ürünleri sektöründe daralmanın devam edeceği öngörülmektedir (TÜRMOB, 2020:69-70).

COVID-19 salgını nedeniyle yaşanan ekonomik kriz döneminde, Çin'in ara malı tedarikinde olan önemli pozisyonunun, söz konusu ürünleri kullanan ülkeleri zora soktuğu görülmüş olup, bu nedenle, gelecekte tam olarak Çin'den tedarikten vazgeçilmemesi durumunda bile, birçok ürüne alternatif olarak farklı tedarik kanallarının araştırılacağı öngörülmektedir. Ülkemizin bu süreç zamanında olumlu etkilenebileceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle, ülkemizde küçük-orta ölçekli ara malı üreticisi işletmelerin yeniden faaliyete geçmesinin beklendiği de ifade edilmektedir (TÜRMOB, 2020:68-69).

5. KOBİ'LERE YÖNELİK ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER VE ÖNERİLER

Dünya çapında yaşanan COVID-19 salgınının etkilerini azaltmak amacıyla ülkemizde bazı kurum ve kuruluşlar nezdinde çeşitli destekler verilmektedir. Söz konusu desteklerin kapsamı, açıklamaları ve ilgili desteklerden yararlanacak firmaların detayları her bir kurumun kendi özelinde gerçekleşmektedir.

- KOSGEB tarafından verilen desteklerde genel anlamda vadesi dolacak olan borçların ertelenmesi hususları yer almaktadır. Bu doğrultuda salgın sürecinde vadesi dolacak olan borçların ve varsa takip eden taksitlerinin ertelenmesi ile yasal faizlerinin alınmaması süreci yürütülmektedir. Ayrıca KOSGEB tarafından verilen proje bazlı destek ve girişimcilik programlarının destek sürelerinin 4 ay kadar uzatılması uygulamasına da gidilmiştir. COVID-19 salgınından korunmak amacıyla liste halinde isimleri ve detayları verilen bazı ürünleri üreten firmaların da destekleneceği belirtilmiştir.

- TÜBİTAK tarafından verilen desteklerde COVID-19 teşhis ve tedavisinde kullanılacak ürünler ile hastalıklardan koruyucu ürünlerin geliştirilmesi amacıyla çağrılar yapılmıştır.

- İŞKUR tarafından verilen desteklerde COVID-19'dan kaynaklanan durumlar için "Kısa Çalışma Ödeneği" uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

- Ticaret Bakanlığı tarafından verilen desteklerde bazı ürünlerde gümrük vergileri desteği uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

- Halkbank, Vakıfbank, Ziraat Bankası, Vakıf Katılım Bankası gibi bankalar tarafından kredi uygulamaları gerçekleştirilmiştir.
- Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından verilen desteklerde vergi ödevlerinin süreleri uzatılmıştır. Ayrıca, verilemeyen beyanname/bildirimlerin verilme süreleri ile tahakkuk eden vergilerin ödeme sürelerinde düzenlemeler yapılmıştır.
- Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından verilen desteklerde vergi kesintilerine ilişkin beyan ve ödeme sürelerinin ertelenmesi, sigorta prim ödeme sürelerinin gecikme zammı ve gecikme cezası olmaksızın ertelenmesi gibi uygulamalar yapılmıştır.
- Kredi Garanti Fonu tarafından verilen desteklerde Kredi Kefalet Paketleri uygulamaları yapılmıştır. Söz konusu paketlerde, İşe Devam Destek Paketi, Opex Kredi Destek Paketi, Çek Ödeme Destek Paketi yer almaktadır.
- Kalkınma Ajansları tarafından verilen desteklerde salgın riskinin yayılmasını en aza indirmeyi planlayan ve buna yönelik acil çözümler sunan projelerin oluşturulması amaçlanmıştır(KOSGEB, 2020).

KOBİ'lerin içerisinde buldukları ekonomik kriz ve sorunların aşılması için çeşitli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, devletin almış olduğu çeşitli tedbirler bulunmakla birlikte sektör temsilcilerinin bu anlamda beklentilerinin de tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, farklı sektörlerde faaliyet gösteren firma temsilcileriyle yarı yapılandırılmış mülakat modeli kullanılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yönteminin, sosyal yaşam ve insan ile alakalı problemleri, gözlem, görüşme gibi tekniklerle sorgulayarak, anlamları ve ilişkileri parçadan bütüne (tümevarım) açıklamaya imkân vermesi nedeniyle tercih edilmektedir(Neuman, 2007). Ayrıca nitel araştırmalar, uygulamada karşılaşılan sorunları araştırma ve bunlara çözüm üretme amacıyla yapılmaktadır (Arı, 2014). Yarı yapılandırılmış mülakatlarda ise, genel başlıklar belirlenmekle birlikte mülakatın seyri kısmen uzman kişiye bırakılır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde sorular önceden belirlenmekte ve bu sorularla veriler toplanmaya çalışılmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, tam yapılandırılmış görüşmelerden daha esnek ve yapılandırılmamış görüşmelere göre ise sınırları belirlenmiş olduğundan dolayı araştırmacıya kolaylık sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle, mülakat sırasında sorulacak temel sorular belli olmakla birlikte sürecin gidişatı mülakat esnasında şekillenir. Yarı yapılandırılmış mülakatlar katılımcının algıladığı dünyayı kendi perspektifinden anlatmasını sağlar. Bu noktada başarıya ulaşmak için sorular çoğunlukla açık uçlu olmaktadır (Merriam, 2013). Soruların cümle yapısı veya sırası değiştirilebilir, bazı konuların ayrıntısına girilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmamızda KOBİ'lerin süreç içerisinde yaşadıkları sorunlar bağlamında beklenen ekonomi politikaları ve tedbirlerin neler olması gerektiği tartışılmıştır³.

KOBİ temsilcileriyle yapılan görüşmelerde özellikle finansal konular ve devletin yönlendirici rolüyle öne çıkması gerekliliği en çok iletilen konular olmuştur. Özellikle

---

³ Bu araştırma İGİAD tarafından hazırlanan "SALGIN SONRASI KOBİLERİN VE İSTİHDAMIN KORUNMASI İÇİN ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER" başlıklı rapor kapsamında gerçekleştirilmiştir.

KOBİ'lerin kurumsallaşması yönünde devletin eğitim ve danışmanlık konularında teşvik edici olması beklenmektedir.

Ticari faaliyetlerin hem üretim hem de tüketim tarafında kesintiye uğramış olması özellikle nakit akışında ciddi sorunlar ortaya çıkarmıştır. Firmaların gelirlerindeki ani düşüş ödemeleri aksatmaktadır. Piyasada firmalar arasında oluşan bu kesinti zincir şekilde birçok şirketi etkilemektedir. Bu kapsamda, özellikle nakit akışlarının ve sermaye ihtiyacının acil olarak karşılanması gerekmektedir. Açıklanan politikalar kapsamında çeşitli kredi teşvikleri ve borç ötelemeleri olsa da yapılan görüşmeler de bu önlemlerin kısa vadede etkili olurken sorunların orta ve uzun vadede büyüterek yeniden ortaya çıkacağı iddia edilmektedir. Özellikle borçlanma yükünün artması KOBİ'ler üzerindeki finansal baskıyı artırmaktadır. Bu bağlamda, özellikle yeni finansman modelleriyle bu sorunların çözülebileceği düşünülmektedir. Kitlesele fonlama ve hisse satışı yöntemiyle sermaye toplama imkânlarının kullanılabilceği değinilmiştir. Bu kapsamda, gerekli yasal altyapının oluşturulması beklenmektedir. Diğer taraftan, borç yükünün hafifletilmesi amacıyla özellikle faizsiz borçlanma araçlarının çeşitlenmesi gerektiği görüşmeler sırasında öne çıkmıştır.

Finansal problemler konusunda KOBİ'ler açısından önemli bir alanda var olan kaynaklara erişimdeki sıkıntılardır. Kredi garanti fonu üzerinden verilen kredilerin bankalar tarafından haksız kullanımı eleştirilmektedir. Diğer taraftan, küçük miktarlı krediler kolaylıkla temin edilmekte ya da büyük firmalar bankalarla olan ilişkileri üzerinden kredi imkanı sağlayabilirken özellikle orta ölçekli firmaların sıkıntı yaşadığı belirtilmiştir. Bu bağlamda, devletin KOBİ'ler arasında da farklılıkları dikkate alan teşvik ve önlemler alması gerekmekte ve krediye ulaşma yollarını geliştirmesi gerekmektedir.

Finansal konularda son olarak KOBİ'ler üzerindeki maliyet unsurlarının azaltılması gerektiği ifade edilmektedir. Özellikle SGK primleri ve kira stopajları öne çıkan iki harcama kalemidir. Maliyetlerin azaltılması yoluyla kayıt dışı oranının düşürülmesi de sağlanabilecektir.

Finansal konular dışında özellikle KOBİ'lerin kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Dijitalleşme, verimlilik ve tedarik zincirinin güçlendirilmesi öne çıkan başlıklardır. KOBİ'lerin hem üretim süreçlerinde hem de satış kanalları açısından yeni teknolojileri kullanabilmesi için çeşitli önlem ve teşvikler alınmalıdır. Vergi indirimleri ve dijital dönüşüm teşvik paketleri bu kapsamda kullanılabilirler. Ayrıca, benzer alanlarda faaliyet gösteren firmaların organize edilerek özellikle dış tedariklerinde ortak hareket etmeleri teşvik edilmelidir. Böylelikle, maliyet açısından rekabet gücü artırılmış olacak hem de arz güvenliği sağlanacaktır.

Son olarak, KOBİ'lerin, özellikle tekstil sektöründe, yabancı firmalarla olan sorunların da devletin takip ve desteğine ihtiyaç bulunmaktadır. Sipariş iptalleri ve ödeme sorunlarının yoğunlaştığı bu kriz döneminde çok uluslu firmalarla KOBİ'ler arasındaki uyumsuzluk konularında hukuki destek ve takip konusunda ihtiyaç bulunduğu görülmektedir.

6. SONUÇ

COVID-19 salgını, küresel ölçekte daha önce yaşanmamış ekonomik bir kriz haline gelerek, neredeyse tüm sektörler üzerinde olumsuz etkiler yaratan küresel bir ekonomik krize neden olmuştur. Salgın nedeniyle tüm dünyada arz-talep dengelerinde sıkıntılar yaşanmakta olduğundan, bu süreçten en çok etkilenen küçük ve orta ölçekli işletmeler olmuştur. Ekonomide yaşanan ani şoklardan en yüksek derecede olumsuz etkilenen söz konusu firmalar COVID-19 salgını nedeniyle en ağır darbeyi almışlardır. Salgından sonraki iyileşme sürecinde, tüm kurumların ortak bir paydada bir araya gelerek, daha önce benzeri yaşanmayan bir koordinasyon ve işbirliği ile ekonomide en önemli yere sahip olan firmaların normalleşmesi adına desteklenmesi sürecini en acil şekilde yönetmesi gerekmektedir.

Bahsi geçen süreci en az zararla atlama adına oluşturulan politikaların titizlikle belirlenmesi, başta çalışan sağlığının ön plana alındığı, firmaların nakit akışının sağlandığı, kredi ve desteklerden en yüksek ölçüde fayda sağladığı uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu aşamada kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen desteklerin firmalar tarafından takip edilmesi, süreçlerin titizlikle uygulamaya geçirilmesi konusuna önem vermeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada, alınan ekonomik tedbirlerin yanında KOBİ'lerin ihtiyaç duyduğu alanların tespit edilmesi hedeflenmiştir. İktisadi faaliyetlerine sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi açısından tedbir ve teşviklerin firma temsilcileri açısından nasıl değerlendirildiği sorgulanmış ve uygulama alanları belirlenmiştir. Bu bağlamda, KOBİ'lerin finansal akışlarını korumaya yönelik tedbirler ve iş modellerinin geliştirilmesi için kamunun danışmanlık ve koordinasyon destekleri öne çıkmıştır.

COVID-19 salgını nedeniyle oluşan kriz ortamından firmaların en az zararla atlatmasının kriz sonrasında oluşacak fırsatların yakalanması adına da önemlidir. Ülkemiz ihracat alanında yeni oluşacak dengelerde yer edinmeli ve kendine yeni pazarlar bulabilme ihtimalini değerlendirmelidir. Kamunun özellikle KOBİ'leri bir araya getiren iş ortamları oluşturması rekabet gücünü artıracaktır. Hem tedarik zincirinde hem de satış kanallarında organize firma yapıları maliyetleri ve karları artıracaktır. KOBİ'lerin iş hayatındaki başarısı büyümeye ve istihdama büyük katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arı, A. (2014). İlkokul birinci sınıfa başlama yaşına ilişkin öğretmen görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(3), 1031-1047.
- Akçiğit, Ufuk, Akgündüz, Yunus Emre (2020), “Türkiye’de Covid-19 Odaklı Talep Şoklarının Coğrafi ve Sektörel Yayılımı”, Çevrimiçi, https://static1.squarespace.com/static/5ea248ab088c8a2eba15d2d1/t/5ec375af9a04bf2fff61c09c/1589867957715/Covid_Turkiye_19Mayis.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2020.
- Capital Dergisi (2020), “MIT Technology Review-Korona Ekonomiye Karşı”, Haziran 2020 sayısı.
- Deloitte (2020), “Covid-19 Sonrası “yeni”den Tedarik Zinciri”, Çevrimiçi, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/COVID-19-sonrasi-yeniden-tedarik-zinciri.pdf>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Fitch (2020), “April 2020: Economy Collapsing As Financial Markets Rally,” Çevrimiçi, <https://www.fitchsolutions.com/country-risk-sovereigns/economics/april-2020-economy-collapsing-financial-markets-rally-20-04-2020>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- ILO (2020), “The Power of Small: Unlocking The Potential of SMES”, Çevrimiçi <https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Employment/SMEs>, Erişim Tarihi: 01.06.2020.
- Gopinath, Gita (2020), “Limiting the Economic Fallout of the Coronavirus with Large Targeted Policies”, Çevrimiçi, https://blogs.imf.org/2020/03/09/limiting-the-economic-fallout-of-the-coronavirus-with-large-targeted-policies/?utm_medium=email&utm_source=govdelivery, Erişim Tarihi: 02.06.2020.
- Kayabaşı, Ehlinaz Torun (2020), “Covid-19’un Piyasalara ve Tüketici Davranışlarına Etkisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı:5, ss15-25.
- KOSGEB – Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi (2020), “COVID-19 Kapsamında Kamu Destekleri”, Çevrimiçi, <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/covid19/6394/covid19-kapsaminda-kamu-destekleri>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, (Çev.Editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Neuman, L. W. (2007). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar* (çev. S. Özge). İstanbul: Yayın Odası.
- OECDa (2020), Çevrimiçi, <https://www.oecd.org/economic-outlook/june-2020/> Erişim Tarihi: 13.06.2020.
- OECDb (2020), Çevrimiçi, <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/coronavirus-covid-19-sme-policy-responses-04440101/#endnotea0z3>, Erişim Tarihi:13.06.2020.

OECDc (2020), Çevrimiçi, <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/coronavirus-covid-19-sme-policy-responses-04440101/#biblio-d1e8196>, Erişim Tarihi: 13.06.2020.

Okur, Mehmet Akif (2020), “Covid-19 Salgını, Dünya Düzeni ve Türkiye”, Akademik Hassasiyetler, Cilt:7, Sayı:13, ss311-335.

TMB - Türkiye Mütahhitler Birliği (2020), “İnşaat Sektörü Analizi-Koronavirüs Salgınından Sonrası Nasıl Bir Dünya ve Türkiye?”, Çevrimiçi, https://www.tmb.org.tr/arastirma_yayinlar/tmb_bulten_nisan2020.pdf, Erişim Tarihi:20.05.2020.

TÜRKONFED – Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (2020), Çevrimiçi, <https://www.business4goals.org/wp-content/uploads/2020/04/COVID-19-Isletme-Etki-ve-Ihtiyac-Anketi.pdf>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

TÜRMOB – Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (2020), “Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi Değerlendirmeler ve Öneriler Raporu”, Çevrimiçi, <https://www.turmob.org.tr/haberler/f599274f-c33d-48ff-bfb8-b3f29e5f575d/korona-salgininin-turkiye-ekonomisine-etkisi--degerlendirmeler-ve-oneri-raporu--basin-bulteni>, Erişim Tarihi: 20.05.2020.

TÜRSAB – Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (2020), “Korona Virüsü (COVID-19) Sonrası Nasıl Bir Dünya Bizi Bekliyor?” Mayıs 2020, Çevrimiçi, <https://www.tursab.org.tr/duyurular/tursab-koronavirus-raporu>, Erişim Tarihi: 22.05.2020.

ULİSA (2020), “Kovid-19 (Koronavirüs) Salgınının Ekonomik Etkileri”, Çevrimiçi, https://aybu.edu.tr/yulisa/contents/files/ULİSA12_Kovid_19_Ekonomik_Etkiler.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.